

LIETUVIŲ LIAUDIES DAINŲ KONTEKSTO SĄSAJA SU GAMTA PRADINĖJE MOKYKLOJE

Renata Bilbokaite

Šiaulių Universitetas, Gamtamokslinio ugdymo tyrimų centras

E. paštas renata.bilbokaite@inbox.lt

Įvadas

Pradinės mokyklos vaikai mokosi pagrindinių įgūdžių, siekia išmokti pažinti reiškinius pagal savo suvokimo galimybes. Kuo didesnis poreikis mokytis, tuo geresni ir mokymosi rezultatai. Tyrimais įrodyta, kad mokytojai daro tiesioginę įtaką mokinio santykiams su gamta (Lamanauskas, Savickaitė, 2004). Tai reiškia, kad mokytojas, dažniau aiškindamas su gamta susijusius reiškinius, įtraukia mokinius į problemos sprendimo procesą ir tada mokiniai jaučiasi patys atsakingi už savo mokymąsi. Pedagogas gali įvairia veikla atkreipti mokinių dėmesį į objektus ir taip motyvuoti. Manoma, jog mokytojas, reguliuodamas mokymo procesą, gali paskatinti ugdytinius daugiau gilintis į aplinkoje vykstančius reiškinius, kuriuos vis labiau užgožia kompiuterinės technologijos ir susilpnėjęs visuomenės poreikis saugoti gamtą, ja grožėtis. Gamtos mokymo svarbą aktualina daugybė tyrinėtojų, besiorientuojančių į praktinę veiklą: V. Lamanauskas, 2001; J. P. Perry, 2001; A. Makovs, J. Tamulienė, L. M. Balevičius, 2005; M. Vilkonienė, 2004; D. Parvainienė, 2004 ir kt. Tai rodo, kad gamtos pažinimas vaikystėje yra labai svarbus, nes įgyta patirtis sąlygos vėlesnį jau suaugusio žmogaus santykį su savimi ir jį supančiu pasauliu.

Aktyvinti vaiko dėmesį, nukreipiant jį į gamtą, galima per menų pamokas. Dailės pamokose labai dažnai piešiami gamtos vaizdai, augalai, gyvūnai. Muzikos pamokose – dainuojama apie gamtą. Pastarosios disciplinos užsiėmimuose galima plačiau paanalizuoti vaiko santykį su gamta projekciniu būdu, kai asmuo tiesiogiai nekontaktuoja su aplinka, bet tą atlieka mintyse įsivaizduodamas. Kalbant, dainuojant, šokant ir imituojant gamtos objektus, galima formuoti mokinių vertybes, glaudžiai susijusias su meile gamtai, kitais jausmais, todėl manoma, kad muzika padeda veikti sąmoningą mąstymą. Daugiausiai apie gamtą dainuojama lietuvių liaudies dainose, nes lietuvių protėviai, buvę pagonimis, savo meilę augalijai ir gyvūnijai perteikė melodijomis ir prasmingais žodžiais. Šiame straipsnyje siekiama paanalizuoti lietuvių liaudies dainų turinį, kuris sietųsi su gamtos elementais, ir parodyti, jog pradinėse klasėse mokiniai gali būti skatinami prisiminti gamtą ir per muzikos pamokas.

Tyrimo objektas – lietuvių liaudies dainos, savo turiniu ir tematika susijusios su gamta

Tyrimo uždaviniai:

1. Ištirti, kiek yra lietuvių liaudies dainų apie gamtą pradinių klasių muzikos vadovėliuose.
2. Išanalizuoti lietuvių liaudies dainų turinį ir tematiką.

Tyrimo metodologija

Iš dalies remiamasi *simbolinio interakcionizmo* teorija, kuri teigia, jog žmogaus gyvenimą labai stipriai keičia požiūris į tam tikrus reiškinius. Visa veikla gali pakisti atsitikus kokiam nors įvykiui, žmogaus atsakas būna nevienodas, tai priklauso nuo įvykiui teikiamos reikšmės (Scott, Marshall, 2005; Benzie, Allen, 2001). Manoma, jog lietuvių liaudies dainų turinys gali padėti mokiniams labiau sutelkti dėmesį į gamtą, ją dažniau pastebėti. Tokia prielaida daroma viliantis, jog periodiškai pateikiamas panašaus pobūdžio dainų turinys gali tapti tam tikro požiūrio į gamtą formavimo elementu, kuris per simbolinę semantiką veiktų vaikų interesų sritį.

Straipsnyje remiamasi nuomone, jog atilikdamas lietuvių liaudies dainas pradinėje mokykloje vaikas labai dažnai įsijaučia į dainų turinį, todėl vyksta savotiškas dainos turinio įsivaizdavimas. Kuo daugiau vaikai įsijaučia, tuo jiems lengviau suprasti dainos esmę. Galima daryti prielaidą: jei mokiniai dainuotų dainas apie gamtą, jie galėtų labiau atkreipti dėmesį į objektus, kurie kartais mažai pastebimi ugdymo procese dėl laikos stokos. Todėl manoma, jog periodiškas liaudies dainų mokymasis skatina mokinius labiau domėtis gamtos objektais.

Straipsnyje taip pat laikomasi nuomonės, kad dainavimas gali skatinti motyvaciją domėtis dainos turiniu, nes dainavimas vaikams labai patinka. Pats dainos turinys savaime nėra laikomas reikšminiu objektu, kur kas svarbesnę vietą ugdymo procese užima mąstymas ar su juo susijusi veikla, išryškinanti dainos turinį kaip svarbų dalyką, kurį reikia įsidėmėti, stengtis suprasti, atkreipti dėmesį. Jei vaiko dėmesys nukreipiamas tikslingai, jo motyvacija didėja.

Tyrimo metodai: *content* analizė, sisteminė-struktūrinė analizė.

Tyrimo rezultatai

Tyrimo analizei duomenys gauti analizuojant 1–4 klasės muzikos vadovėlius. Juose buvo ieškoma liaudies dainų, savo tematika ir turiniu susijusių su gamta. Prie tokių buvo priskirtos ir tos dainos, kuriose nors keliais žodžiais užsimenama apie gamtos augalą, gyvūną ar reiškinį. Šios dainos buvo skaičiuojamos, grupuojamos pagal tematiką ir turinį. Gautos grupelės išsiskaidė į subkategorijas ir kategorijas. Tyrimo duomenys pateikiami lentelėse.

1 lentelė

Gyvosios gamtos objektai lietuvių liaudies dainose

Klasė	Kategorija	Subkategorija	Skaičius	Dainų pavadinimai
I	Gyvūnai	<i>Paukščiai</i>	13	„Graži ponia pelėda“, „Dvi vištytės baltos“, „Gegutė“, „Tai raibumai genelio“, „Sodai, sodai, leliumoj“, „Garny garny“, „Skrido žvirblis per ulyčių“, „Mačiau mačiau kukutį“, „Skrido bitė laukeliu“, „Skrido bitė, batato“, „Šarkele varnele“, „Vijo lizdą pelėda“, „Uodas“
		<i>Žvėrys</i>	4	„Oi tu kiški, žvairy“, „Išbėgs išbėgs pelė iš urvo“, „Vilkas grikius sėjo“, „Vilkas šieną bepjaunęs“
II	Gyvūnai	<i>Paukščiai</i>	10	„Tu kiškeli, lilima“, „Vai tu žirgeli“, „Šėriau sau žirgeli“, „Pelytė“, „Grūdu grūdu“, „Ar nebuvai miške“, „Tindi rindi“, „Žvirblelis vargšelis“, „Pempelė“, „Gaidys“
		<i>Žvėrys</i>	2	„Oi tu kuosala“, „Kiškiai“
III	Gyvūnai	<i>Paukščiai</i>	8	„Graži ponia pelėda“, „Lėk, sakalėli“, „Atlėkė businėlis“, „Vai tu kuosala, leliumai“, „Tūto, strazdeli, tūto“, „Skrido bitė laukeliu“, „Kikilis“, „Oi tu strazde“, „Suprašė žvirblis“
		<i>Žvėrys</i>	8	„Voverėlė“, „Atbėga elniais devyniargis“, „Tu lapele, kytra paukšte“, „O tai arklys“, „Piemenų raliavimas“, „Broliukai mano“, „Ėsk, karvyte“, „Šėriau žirgeli“
IV	Gyvūnai	<i>Žvėrys</i>	2	„Stov oželis“, „Saulutė tekėjo“
		<i>Paukščiai</i>	2	„Graži paukštė pelėda“, „Šili gegela kukava“
I-IV		<i>Paukščiai</i>	33	Per ketverius muzikos mokymosi metus pradinėje mokykloje mokiniai gali dainuoti 49 dainas apie gyvūnus
		<i>Žvėrys</i>	16	
		<i>IŠ VISO</i>	49	

Pradinėse klasėse mokiniai susipažįsta su artimiausios aplinkos reiškiniiais, kurie domina labiausiai. Daugiausiai lietuvių liaudies dainelių analizuojamose knygose yra apie paukščius, su jais susijusio siužeto. Dažniausiai minimas paukštis pelėda, kuri ir giriamą už savo vaikus, ir peikiama už nekviestą viešnagę vestuvėse. Gražiai minima kuosa, kurios padėtis atskleidžiama per baikštumą ir mažumą. Daug dėmesio skiriama bitei – turto ir vaisingumo bei darbštumo simboliui, ji giriamą už savo vikrumą, darbštumą bei veiklos rezultata. Strazdas, žasinas, kikilis, kukutis ir žvirblelis – gražūs paukščiai, neatsiejamos gamtos dalys, apie juos dainuojama norint pabrėžti jų ypaty-

bes ar būdo savybes. Paukščiai parodomi kaip maži gamtos sutvėrimai, kuriems reikia globos, šilumos ir būtino dėmesio jų egzistencijai.

16 dainų yra apie žvėrelius. Daugiausiai apdainuojami pasakų herojai: vilkas, lapė, kiškis, meška, naminiai gyvūnai: žirgas, karvė. Kiekvienas iš jų taip pat labai svarbus kaip simbolis lietuvių kultūroje. Lapė atitinka gudrią ir vikrią asmenybę, vilkas – tinginį ir pikto būdo asmenį, meška įkūnija sunkaus ir vangaus būdo bruožus, kiškis – bailumo simbolis. Karvutė dainose labiausiai mylima už jos ramų būdą ir skanų pienelį, dėl kurio piemenukai kentė vargus ganyklose. Žirgas minimas kaip karo arba darbo gyvūnas, padeda pas mergelę nujoti.

Gyvūnai visuomet susilaukia didelio vaikų dėmesio ir meilės, nes mažiesiems patinka rūpintis už save silpnesniais, todėl tokių dainų atlikimas turėtų dar labiau paskatinti vaikus mylėti gyvūnus.

2 lentelė

Augalijos objektai lietuvių liaudies dainose

Klasė	Kategorija	Subkategorija	Skaičius	Dainų pavadinimai
I	Augalai	<i>Žolės, gėlės</i>	3	„Sodai sodai, leliumoj“, „Apynėlis auga“
		<i>Medžiai</i>	2	„Atkeliavo eglutė“, „Žilvitis“
II	Augalai	<i>Žolės, gėlės, krūmai</i>	7	„Aguonėlės“, „Ir išdygo avietėlė“, „Aviža meldė“, „Sodi lopai“, „Dobilėlis“, „Ant kalno karklai siūbavo“, „Vai pūdymai pūdymai“
		<i>Medžiai</i>	5	„Žilvitis auga“, „Tu žilvitėli“, „Aš pasėjau ažuolą“, „Giedula liepa“, „Tu giruže“
III	Augalai	<i>Žolės, gėlės</i>	5	„Šalyj kelio“, „Šalia kelio vieškelėlio“, „Oi tu grūšia“, „Grybs baravykas“, „Oi tu ieva“
		<i>Medžiai</i>	3	„Tu eglutė“, „Žyd girioj putinėlis“, „Oi, tu eglutė“
IV	Augalai	<i>Žolės, gėlės</i>	3	„Linėliai liniukai“, „Pupos“, „Oi tu ieva“
		<i>Medžiai</i>	2	„Oi tu eglutė“, „Augo putins“
I–IV		<i>Žolės, gėlės</i>	18	Per ketverius muzikos mokymosi metus pradinėje mokykloje mokiniai gali dainuoti 30 dainų apie augalus
		<i>Medžiai</i>	12	
		IŠ VISO	30	

Daugelyje lietuvių liaudies dainų apdainuojami augalai, jų gyvenimas, dažniausiai suasmeninto pobūdžio. Daugiausiai dainų yra apie žoles, gėles, krūmus, šiek tiek mažiau dainų apie medžius. Dainų siužetas tiesiogiai siejamas su augalų būtimi, transformacija, kuri pasireiškia gimimo ir mirties ciklą pavidalu, jausmais, kuriuos dainoje išgyvena sugyventi augalai arba tie, kurie juos prižiūri. Dainuodami apie augalus vaikams netiesiogiai savo vaizduotėje patiria etnokultūrinės ir gamtinės aplinkos poveikį.

Daugelis mokytojų stengiasi tokio pobūdžio dainelių išmokyti atmintinai, neretai jos inscenizuojamos per šventinius vaidinimus.

Visos liaudies dainos apie augalus perteikia galias lietuvių kultūros tradicijas, susipynusias su pagoniškosios religijos elementais. Senovės pagonys meldėsi augalams, laikė šventais ir skyrė jiems garbingą vietą pasaulyje, todėl dainose dažnai atsi- gręžiama į augalus ir jų tariamai išgyvenamus jausmus. Kai kurios dainos atspindi au- galų gyvenimo etapus – pasėjimą, išdygimą, sužaliavimą, žydėjimą, mirtį ir panašiai. Tokių procesų akcentavimas turėtų skatinti vaiką įsijausti į augalo gyvenimo procesus ir saugoti jį, kantriai laukti išdygimo, augimo, žydėjimo.

Kiekvienas augalas turėjo savo simbolinę reikšmę, pavyzdžiui, eglė – amžinos gyvybės medis, nes ji žaliuoja ir žiemą, ir vasarą, taip pat eglė yra ir kantrybės simbo- lis, nes niekada nepavargsta žaliuoti. Jovaras – pasaulio medis, kurio tiltus imituodavo moterys savo apeigose. Ieva – vaisingumo medis, nes siejamas su pirmąja moterimi – Ieva, kuri pradėjo moteriškąją giminę žemėje. Linai – ištvermės ir transformacijos simbolis, nes jie iškenčia ilgą kelią, kol tampa kažkieno dėvimu drabužiu. Visi šie simboliai dažniausiai paaiškinami, kad mokiniai dainuodami dainas galėtų jausti di- desnį ryšį su gamta ir ja žavėtis, mylėti ir saugoti.

Išvados

- Lietuvių liaudies dainų tematika pradinių klasių muzikos vadovėliuose sieja žmogų su augalijos ir gyvūnijos pasauliais. Pastarieji turėtų priartinti mokinio suvo- kimą prie natūralios gamtos sistemos, jos veikimo principų įsidėmėjimo, atjautos bei pagarbos gyvybei, kaip būtina harmoningo pasaulio daliai.

- Lietuvių liaudies dainų turinys pradinių klasių muzikos vadovėliuose visapu- siškai susijęs su gamtos pasauliu, kuris dažniausiai priartintas prie žmogaus pasaulio ir jo atliekamų veiksmų, būdingų jausmų ir gyvenimo būdo. Augalai ir gyvūnai dažnai pasitelkiami tam, kad būtų atkreiptas didesnis dėmesys į gamtos ciklus, gyvenimo ir mirties ratą, amžinumo ir laikinumo elementus.

Literatūra

Benzies K. M., Allen M. N. (2001). Symbolic interactionism as a theoretical perspective for mul- tiple method research. *Methodological Issues in Nursing Research*. 33, 4, 541–547.

Krakauskaitė V. (2004). *Lakštutė: muzikos vadovėlis 1 klasei*. Kaunas.

Krakauskaitė V. (2002). *Lakštutė: muzikos vadovėlis 2 klasei*. Kaunas.

Krakauskaitė V. (2002). *Lakštutė: muzikos vadovėlis 3 klasei*. Kaunas.

Krakauskaitė V. (2003). *Lakštutė: muzikos vadovėlis 4 klasei*. Kaunas.

Lamanauskas V. (2001). *Gamtamokslinis ugdymas pradinėje mokykloje*. Šiauliai.

Lamanauskas V., Savickaitė K. (2004). Kai kurie jaunesniųjų moksleivių vertybinių santykių su gamta ypatumai. *Gamtamokslinis ugdymas*. Nr.10.

Makovska A., Tamulienė J., Balevičius L.M. (2005). Gamtamokslinių stebėjimų organizavimas pradinėje mokykloje. *Gamtamokslinis Ugdymas*. Nr. 1 (12). P. 51–55.

- Velička E. (2007). *Mano muzika: vadovėlis 1 klasei*. Kaunas.
- Velička E. (2000). *Mano muzika: vadovėlis 2 klasei*. Kaunas.
- Velička E. (1996). *Mano muzika: vadovėlis 3 klasei*. Kaunas.
- Velička E. (1998). *Mano muzika: vadovėlis 4 klasei*. Kaunas.
- Scott J., Marshall G. (2005). *A Dictionary of Sociology*. Oxford University Press, Oxford.
- Parvainienė D. (2004). *Ažuolas klasėje: nuo sėklos iki medžio. Gamtamokslinis ugdymas. Nr. 11*.
- Perry J. P. (2001). *Outdoor play: teaching strategies with young children*. New York, N.Y.: Teachers College Press.
- Vilkonienė M. (2004). Pažintinės veiklos ir žaidimo elementų derinimas priešmokyklinio gamtamokslinio ugdymo procese. *Gamtamokslinis ugdymas*, Nr. 11.

Summary

THE CONNECTION OF CONTEXT BETWEEN LITHUANIAN FOLK SONGS AND NATURE IN PRIMARY SCHOOL

Renata Bilbokaitė

Natural Science Education Research Centre, Siauliai University, Lithuania

Computer age is diminishing the possibilities to be free time in the nature and this leads to thinking that children have no enormous chance to think about nature. There is not enough to study about environment only in the science lessons, there is a need to talk more time, for example to do integrated works with art teachers. Music teaching is oriented to foster students' ability for singing, but if these songs could be about nature, there were more space for relations with environmental phenomena. Lithuanian folk songs can foster students' motivation because they are full of various elements of nature. There are lots of elements of nature, mentioned in the Lithuanian folk songs: songs about birds, songs about seasons of the year, songs about animals and plants. Also, there are enough songs about flora where we can find such objects as oak, birch, fir, etc and others.

The context of Lithuanian folk song in primary school textbooks are connected with human's and nature relations including the worlds of flora and fauna. These contexts can foster perception of the nature; can connect students' minds with the real solutions and decisions about environment. Also, the contexts of the songs can foster students to remember the main characteristics of the animals and plants. It can be said that teaching and analyzing the content of songs teachers are able to concentrate students' minds about respects of nature. It is clear that mostly all songs that are in the textbooks of the primary school undoubtedly are connected with the nature which is close to the life of human and his behavior. Plants and animals are alive like humans in the songs and this can foster children's attention to the nature, trying to learn cycles of the nature, circle of birth and death.

Key words: lithuanian folk songs, nature, context, education.